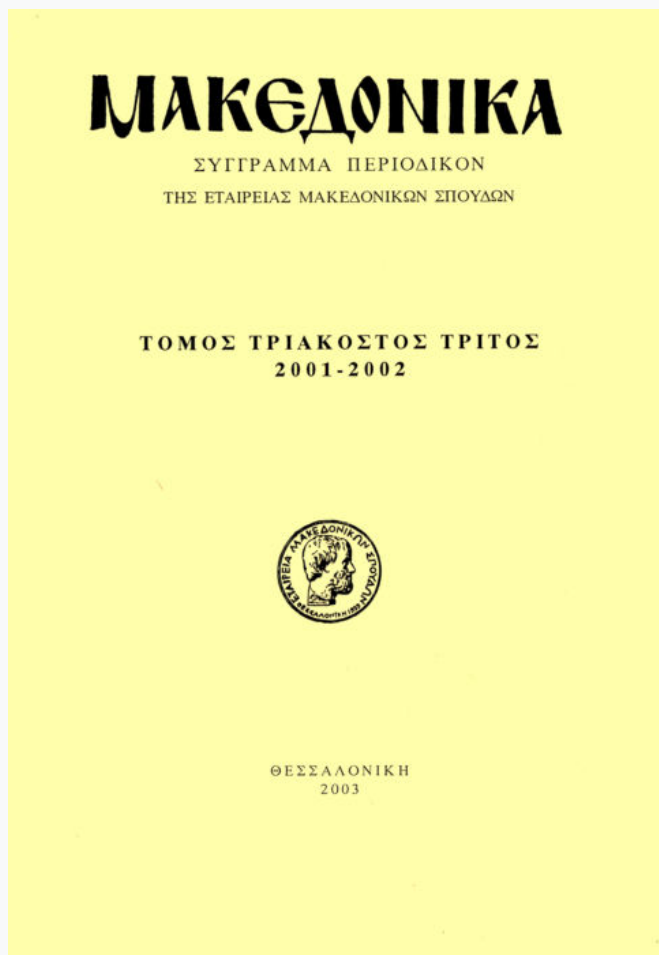

Μακεδονικά

Τόμ. 33, Αρ. 1 (2002)

Χρήστος Δ. Καρδαράς, Το Οικουμενικό
Πατριαρχείο και ο αλύτρωτος Ελληνισμός της
Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.296](https://doi.org/10.12681/makedonika.296)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2002). Χρήστος Δ. Καρδαράς, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ο αλύτρωτος Ελληνισμός της Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου. *Μακεδονικά*, 33(1), 355-359. <https://doi.org/10.12681/makedonika.296>

ρυθμίσεις, Γενικοί κανονισμοί, Ὅθωμανικό Σύνταγμα, Ἐκπαιδευτικές Ἐπιτροπές, προνομιακό ζήτημα, Εἰδικές ρυθμίσεις, προγράμματα μαθημάτων, εἰδικοί κανονισμοί λειτουργίας τῶν σχολῶν. Μὲ ἓνα λόγο τό βιβλίον τῆς κ. Σιδηροῦλας Ζιῶγου-Καραστεργίου ἀποτελεῖ, πλέον, τή βάση γιά τήν ἔρευνα καί μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς παιδείας, ἀλλά μαζί καί ἀδιάψευστη μάρτυρα τῆς προσφορᾶς τοῦ πνευματικοῦ ἡγήτη τῶν ὑποδοῦλων Ρωμῶν, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρήστος Δ. Καρδαράς, *Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχείο καί ὁ Ἀλύτρωτος Ἑλληνισμός τῆς Μακεδονίας, Θράκης, Ἡπείρου*, ἐκδ. Ἐπικαιρότητα, Ἀθήνα 1996, σσ. 421.

Τό βιβλίον αὐτό τοῦ κ. Χρ. Δ. Καρδαρά ἀναφέρεται, ὅπως καί ὁ τίτλος του δηλώνει, στήν πολιτική πού ἤσκησε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἔναντι τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ, ἰδιαίτερος μετά τό Συνέδριον τοῦ Βερολίνου (1878) καί πού συνδέεται μέ τήν ταυτόχρονη ἀνοδο στόν Οἰκουμενικό Θρόνον τοῦ Ἰωακείμ Γ', τοῦ ἀπό Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ πλέον γνήσιος ἐκφραστής τῆς οἰκουμενικῆς ἰδεολογίας, τήν ὁποία ἐφήρμοσε ἐν μέσῳ τῆς θυέλλης τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ στά Βαλκάνια, ἀλλά καί τῆς διαφοροποιήσεως καί ἀντιθέσεως τῶν κυβερνήσεων τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τῆς ἰδεολογίας αὐτῆς. Τό βιβλίον αὐτό ἀσχολεῖται ἰδιαίτερος μέ τά δραματικά γεγονότα τῆς α' πατριαρχίας τοῦ Ἰωακείμ Γ' (1878-1884) καί τοῦτο διότι, παρά τίς ρυθμίσεις τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου, πολλοί πληθυσμοί (Ἕλληνες, Σέρβοι, Βούλγαροι) ἐξακολουθοῦσαν νά παραμένουν ὑπό ὀθωμανική κυριαρχία. Ἡ ἐποχὴ αὕτη, ὡς ἐλέχθη, χαρακτηρίζεται καί ἀπό τήν ἔντονη ἀντιπαράθεση τῶν δύο ἐθνικῶν κέντρων: τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Ἀθήνα ἐπέδιωσε ἐπέκταση τῶν συνόρων τοῦ μικροῦ ἑλλαδικοῦ βασιλείου ὡς ἐκεῖνες τίς περιοχές πού ὑπερτεροῦσε τό ἐλληνικό στοιχεῖο, ἄλλωστε ἡ Ἀθήνα ταῦτιζε τό κράτος μέ τό ἔθνος, ἀντίθετα μέ τήν Κωνσταντινουπόλιν πού πίστευε ὅτι ὁ Ἑλληνισμός θά ἀφομοίωνε τόν ὀθωμανισμό δημιουργώντας ἓνα ὀθωμανικό κράτος τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Σαφῆς δηλαδή ἐκφραση τοῦ οἰκουμενικοῦ ἰδεώδους τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, πού καθιστοῦσε τό Πατριαρχεῖο ἀνεκτικό, καί πολλές φορές ὑποχωρητικό, ἔναντι τῶν φυλετικῶν τάσεων πού προκαλοῦνταν ἀπό τίς ἐθνικιστικές διαμάχες. Ἦταν δυσχερὴς ἡ συγκρατία, πάντως, ὅτι σ' αὐτὴν τήν κρίσιμη καμπὴ τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων εὐερέθησαν ὡς ἡγέτες τοῦ ἔθνους δύο ἐκρηκτικὲς προσωπικότητες, στό Φανάρι ὁ Ἰωακείμ Γ' καί στήν Ἀθήνα ὁ πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης, δυστυχῶς συνεχῶς διαφωνοῦντες γιά τόν λόγο πού ἀνεφέρθη παραπάνω. Ὡς ἐκ τούτου ὁ συγγρ. δέν ἀσχολεῖται τόσο μέ τήν ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰωακείμ, ὅσο μέ τήν πολιτικὴ ἱστορία τοῦ ἀνδρός. Πολύτιμη, πάντως, πηγὴ γιά τήν ἐξέταση τῶν φαινομένων αὐτῶν ἦσαν γιά τόν συγγρ. τῆς παρούσης μελέτης τό Ἱστορικό Ἀρχεῖον τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν καί τὰ ἀρχεῖα τοῦ Foreign Office συμπληρούμενα ἀπὸ τόν τύπο τῆς ἐποχῆς.

Στό πρῶτο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τήν ἐκλογὴ τοῦ Ἰωακείμ Γ' στόν πατριαρχικό θρόνον σέ μία δύσκολη φάση γιά τὴ Μακεδονία καί τὴ Θράκη, ἀλλὰ καί τήν Ἡπείρο· ἄλλωστε ὁ Ἰωακείμ διετέλεσε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1874-1878) καί γινώριζε πολὺ καλά αὐτὰ πού θά ἀντιμετώπιζε ὡς Πατριάρχης ἀπὸ τήν ἐξαρχική, πανσλαβιστικὴ καί ρουμανικὴ προπαγάνδα. Μὲ τήν παρουσία του στόν θρόνον θά ἀντιμετώπιζε τήν πολιτικὴ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καί τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἀλλὰ καί τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως πού βίωνε τοὺς ἀναπαλαιμούς τῆς Μεγάλης Ἰδέας καί κα-

τηγορούσε από την πρώτη στιγμή τόν Ίωακείμ ότι αδιαφορούσε για τὰ ἔθνηκα συμφέροντα τοῦ μακεδονικοῦ καὶ θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ φυσικά δέν εἶχε τὴν καλύτερη διάθεση νὰ ἰδεῖ τόν Ίωακείμ στὸν θρόνο. Ὁ κ. Καρδαράς ἀσχολεῖται, στὴ συνέχεια, μὲ τὶς μεταρρυθμίσεις στὴ Μακεδονία, Θράκη καὶ Ἡπειρο, στὸ ἐπίκεντρο τῶν ὁποίων εὐρέθῃ ἐπανειλημμένως ὁ Ίωακείμ γιὰ τὴν προστασία τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν συνεργαζόμενος, ὥστόσο, μὲ τὶς ἑλληνικὲς κυβερνήσεις. Παρὰ τὶς προσπάθειες, πάντως, τῶν Μ. Δυνάμεων οἱ μεταρρυθμίσεις αὐτὲς πρὸς ὄφελος τῶν ἀλτρουτικῶν πληθυσμῶν δέν ἐφαρμόσθηκαν ποτὲ ἐξαιτίας τῆς ἐξαπατήσεως τῶν Μ. Δυνάμεων ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη.

Στὸ ὑποκεφάλαιο «Ξένοι παράγοντες καὶ προπαγάνδες», ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὴν ἀνάπτυξη τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἡπειρο ταυτιζόμενος ὁ Ίωακείμ, ἐν προκειμένῳ, γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή της μὲ τὶς ἑλληνικὲς κυβερνήσεις, ἐφ' ὅσον ὁ Πατριάρχης ἦταν πολὺ ἄρνητικός στὶς ἐπιδιώξεις τῶν ρουμανιζόντων γιὰ ἀποσκίρτηση ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο· πίστευε, ἐξάλλου, ὁ Ίωακείμ ὅτι ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα εἶχε προστάτη τὴν τὸν Παναολαβισμό, γι' αὐτὸ καὶ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς μητροπολίτες τοῦ στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἡπειρο νὰ ἀντισταθοῦν μὲ κάθε μέσο ἔναντι τῶν ρουμανιζόντων. Ζητοῦσε, ὥσαυτως, κυρίως ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, νὰ ἐπιδεικνύουν μετριοπάθεια καὶ σύνεση καὶ νὰ ἀποφεύγουν τὶς ἀκρότητες· κατὰ συνέπειαν προέτεινε στὴν Ἀθήνα ἀναθεώρηση τῆς πολιτικῆς τῆς στὸ ζήτημα αὐτὸ προβάλλοντας μία σειρά θέσέων τοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μὲ συνεχεῖ τακρίαια τοῦ πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη διαμαρτυρόταν γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας μὲ τὴν ἀνοχή ἐπιτοπίων ὀθωμανικῶν ἀρχῶν. Ὡστόσο σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ὀφείλουμε νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Ίωακείμ ἔδειξε ἀνοχή στὴν ἰδρυση ρουμανικῶν ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων στὴ Μακεδονία, ἐπισημαίνοντας παραλλήλως τὴν ἀνάγκη ἰδρύσεως ἑλληνικῶν σχολείων. Τὴν ἴδια περίοδο ὁ Ίωακείμ ἀντιμετώπιζε καὶ τὸν κίνδυνο τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας κατὰ τὴν περίοδο 1878-1884 προσπαθώντας, ἐξάπαντος, νὰ εὕρει σημεῖα ἐπικοινωνίας μὲ τὴν Ἐξαρχία, προκειμένου νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἀξιοπιστία καὶ τὸ κύρος τοῦ Θρόνου στὶς βαλκανικὲς χώρες· γι' αὐτὸ καὶ ἐπιδίωξε τὴν ὑποστήριξη τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης γιὰ νὰ πεισθεῖ ὁ βούλγαρος ἔξαρχος νὰ παραμείνει στὴ βουλγαρικὴ ἡγεμονία καὶ ὄχι στὴν Κωνσταντινούπολη παραχωρώντας, ὁμως, αὐτονομία στὴ βουλγαρικὴ Ἐκκλησία καὶ ἄρση τοῦ σχίσματος. Οἱ θέσεις αὐτὲς δέν εὕρισκαν, ὥστόσο, σύμφωνη τὴν Ἀθήνα καὶ τὸν πρωθυπουργὸ Τρικούπη. Ἀκολούθησε μία σειρά ἐνεργειῶν τοῦ Ίωακείμ καὶ τῆς Ἀθῆνας τόσο πρὸς τὴν Ρωσία ὅσο καὶ πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ τὶς Μ. Δυνάμεις γιὰ τὴν ἄρση τοῦ ἀδιέξοδου. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Καρδαρά, δοθέντος ὅτι παρακολουθεῖ καταλεπτῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἐγγράφων ὅλες τὶς προσπάθειες τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν· κυριολεκτικῶς πρὸκειται περὶ λαβυρίνθου ἀπόψεων, ἐνεργειῶν καὶ σκοπιμοτήτων, πολυτίμων, ὁμως, γιὰ τὴ γνῶσιν αὐτῆς τῆς ταραγμένης ἐποχῆς. Μὲ τὴν ἴδια συνάφεια συνδέεται καὶ τὸ κεφάλαιο περὶ διεισδύσεως τῶν Ρώσων στὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ὁ συγγρ. ἀναλύει τὶς ἀπόψεις τοῦ Ίωακείμ γιὰ τὴν κατάσταση στὸν Ἄθωνα καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῶν Ρώσων μοναχῶν, καὶ ὄχι μόνον, νὰ τὸν ἐκρωσίσουν.

Ὁ Ίωακείμ ἀνέπτυξε ἐπ' αὐτοῦ μακρὰ ἀλληλογραφία, ἰδίως κατὰ τὰ ἔτη 1882-1883, ὅποτε πρῶτα οἱ Ρῶσοι μοναχοὶ ποῦ ἐμόναζαν στὸ Ὄρος ἀνέρχονταν στίς 2.000 ψυχές· ὁ Ίωακείμ ἀνέλυε τοὺς λόγους μὲ τοὺς ὁποίους κατόρθωσαν νὰ διεισδύσουν στὸ Ὄρος (εὐσέβεια, πλοῦτος, κρατικὴ στήριξη, ἀλλὰ καὶ πολλὲς ἀδυναμίες Ἑλλήνων μοναχῶν) φθάνοντας στὸ σημεῖο ἐπειδὴ ἐπεδείκνυε τὸν θαυμασμό του πρὸς

τόν ρωσικό μοναχισμό, νά θεωρηθεί από τήν Άθήνα ώς ρωσόφιλος και νά έρθει σέ ρή-
ξη μαζί της. Γιά τήν αντιμετώπιση του ρωσικού κινδύνου ό Ίωακείμ προέτεινε τή λή-
ψη σειράς μέτρων πού όδήγησαν στή βελτίωση, κατά τήν άποψη μας, του έλληνορθό-
δοξου μοναχισμού και στήν ταυτόχρονη μείωση τής ρωσικής διεισδύσεως. Στο ύπο-
κεφάλαιο «Οί έξελίξεις κατά τήν περίοδο 1880-1884» περιγράφονται οί δραματικές
έξελίξεις πού όδήγησαν σά πλήρη, σχεδόν, άσυμφωνία τά δύο έθνικά κέντρα, τήν
Άθήνα και τό Φανάρι, παρά τίς προσπάθειες πού κατέβαλλε ό πρέσβης τής Έλλάδος
στήν Κωνσταντινούπολη Α. Κουντουριώτης γιά τή γεφύρωση του χάσματος: ήταν, από
τήν άλλη, και ή έντονη κριτική, πού έφθανε τά όρια του φανατισμού, πού άσκούνταν
άπό φορείς και συλλόγους των Άθηνών κατά του Ίωακείμ και πού έφθαναν ώς τήν
Κωνσταντινούπολη μέ άφορμή τή ρωσική διείσδυση στό Άγιον Όρος και τή γενικό-
τερη πολιτική του Πατριάρχου στά έθνικά θέματα. Στο ίδιο πλαίσιο, αλλά μέ ειδικό-
τερα πλέον άντικείμενα, αναφέρεται τό έπόμενο κεφάλαιο του βιβλίου του κ. Καρδα-
ρά, πού φέρει τόν τίτλο «Η διαφορά άπόψεων του Ίωακείμ Γ΄ και τής Άθήνας» γιά
τά μέσα στήριξης του άλύτρωτου Έλληνισμού τής Μακεδονίας, Θράκης και Ήπει-
ρου, όπου μία σειρά προτάσεων του Πατριάρχου όπως: ή έπιλογή καταλλήλων προ-
ξενικών ύπαλλήλων και διδασκάλων προοριζόμενων γιά τή Μακεδονία και τή Θράκη,
ή προσέγγιση του έντοπίου σλαβικού και μουσουλμανικού στοιχείου, ή καλή συνε-
ργασία προξένων και προκρίτων, ή πολιτική κατήχηση, ή αύξηση και ένίσχυση του
έμπορου, ή ίδρυση σχολείων, ή άξιοποίηση του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, ή
ένίσχυση τής μεσαίας ζώνης τής Μακεδονίας, όπου θά κρινόταν, όπωσ και κρίθηκε, ή
τύχη τής Μακεδονίας και κυρίως ό καθορισμός των συγκεκριμένων βορειών όρίων
του Έλληνισμού στή γραμμή, κατ' αυτόν, Δυρράχιο, Περγλέπς, Στρώμνιτσα, Μελέ-
νικον, Νευροκόπιον, Άδριανούπολις και Σωζόπολις, όπου ζούσαν συμπαγείς έλλη-
νικοί πληθυσμοί. Δυστυχώς στίς προτάσεις του Ίωακείμ ή Άθήνα και ό Τρικουπίτης,
μολοντί συμφωνούσαν, ώστόσο έξέφραζαν πολλές άντιρρήσεις προβάλλοντας συχνά
τήν οικονομική άνεπάρχεια του κράτους και ρίπτοντας τό βάρος τής ύλοποίησews
των προτάσεων στο Πατριαρχείο. Στήν ίδια γραμμή τής διαφωνίας Φανάριου και
Άθήνας κινήθηκαν, δυστυχώς, και οί εκπρόσωποι τους στή Μακεδονία και τή Θράκη,
ήτοι οί μητροπολίτες και οί πρόξενοι. Τή σύγκρουσή τους μελετά ό συγγρ. στο Γ΄ κε-
φάλαιο, πού τιτλοφορείται Ίωακείμ Γ΄ και Έλληνικό Κράτος, παραθέτει τίς άπόψεις
του Πατριάρχου γιά τά αίτια τής διαμάχης πού ήταν, κατ' αυτόν, ή ύπεροψία και ή
άνευθυνότητα των προξένων και ή άντίληψή τους ότι αυτοί πρέπει νά έχουν τόν πρώτο
λόγο, ό κομματισμός των τοπικών κοινωνιών πού παρέσυρε στή δίνη τους και τούς
άρχιερείς, μερικούς μάλιστα, εκ των όποιων άντικατέστησε ό Ίωακείμ, επειδή τούς
θεώρησε άνίκανους. Ό Ίωακείμ ακολουθώντας ζηλοτύπως τό πνεύμα τής Οίκουμενι-
κότητας του Πατριαρχείου πίστευε ότι ή Όρθόδοξη Έκκλησία έπρεπε νά περιλάβει
στούς κόλπους της όχι μόνον τούς καθαρούς Έλληνες αλλά πάντας τούς είς τήν
Όρθόδοξον Έκκλησίαν ύποτασσομένους, οτινες πάντες δικαιούνται νά τύχουν τής
πατρικής αυτής προστασίας. Η Άθήνα, άντιθέτως, ύποστήριζε, μέ τούς εκπροσώπους
της στή Μακεδονία, ότι οί άρχιερείς του θρόνου άφαιρούσαν, μέ τή συμπεριφορά
τους, τή δύναμη του έκει Έλληνισμού. Χαρακτηριστική είναι επί του προκειμένου, ή
ικεσία του Προξένου Σεργών Ν. Μπέτσου προς τόν Ίωακείμ (30.11.1883): *Ή Μακε-
δονία ικετεύει τόν Πατριάρχη ... και έπιζητεί άρχιερείς Έλληνας, άρχιερείς μάρτυρας,
διότι άνευ τούτων δέν σώζεται...* Ό συγγρ. νομίζω ότι έχει δικαιο γράφοντας ότι *οί
μόνοι πού άβασάνιστα έπέριπταν όλες τίς εύθυνες στούς άρχιερείς ήσαν οί πρόξενοι*
(σ. 220).

Πάντως καλῶς πράττει ὁ συγγρ. καί παραθέτει συγκεκριμένες περιπτώσεις σύγκρουσης καί συνεργασίας μητροπολιτῶν καί προξένων, ὅπως: τοῦ προξένου Ἀδριανοπούλεως Ν. Γεννάδη πού ἀναμειχθῆκε στά κοινοτικά τόσο πού ὁ Ἰωακεῖμ ζήτησε ἀπό τήν ἑλληνική κυβέρνηση τήν ἀντικατάστασή του, τή συνεργασία τοῦ προξένου Π. Λογοθέτη (ἐνός, ὁμολογουμένως ἐκ τῶν καλύτερων διπλωματῶν τῆς περιόδου αὐτῆς) μέ τόν μητροπολίτη Πελαγονίας Ματθαῖο, τή δράση τοῦ Ἀγχιάλου Βασιλείου (γνησίου ἐκφραστῆ τῆς οἰκουμενικῆς πολιτικῆς τοῦ Θρόνου) κ.ἄ.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει, ὡσαύτως, τό ὑποκεφάλαιο «Οἰκονομικά», ὅπου ὁ συγγρ. μελετᾷ τήν κατάσταση τοῦ Πατριαρχείου τό 1878, πού δέν ἦταν καθόλου καλή, λόγω τῆς ἀπώλειας ἐσόδων ἀπό τίς νεοϊδρυθεῖσες αὐτοκέφαλες ἐκκλησίες τῆς Ἑλλάδος (1850), Βουλγαρίας (1870), Βοσνίας - Ἑρζεγοβίνης (1878), τῆς δημεύσεως τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων του στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, τίς σπατάλες, τήν ἔλλειψη ὀργανώσεως· μέ τήν ἀνοδό του στόν θρόνο ὁ Ἰωακεῖμ ἔλαβε σειρά συντόνων μέτρων (περιοπές δαπανῶν, σῆψη ἐπωφελῶν, συνδρομές ὁμογενῶν, σύνταξη προϋπολογισμοῦ) ἐπιτυγχάνοντας βελτίωση τῆς δυσάρεστης ὡς τότε (1878) καταστάσεως. Δυστυχῶς ἡ κυβέρνηση Τριкуύπη, ἀποδεχόμενη σχετική πρόταση τοῦ ἐθνικοῦ μας ἱστοριογράφου Κ. Παπαρρηγοπούλου, δέν βοήθησε τόν Ἰωακεῖμ καί στόν τομέα αὐτόν, ἀφοῦ κυβέρνηση καί Παπαρρηγόπουλος εἶχαν τή γνώμη ὅτι οἱ κρατικές οἰκονομικές ἐνισχύσεις ἔπρεπε νά ἀποστέλλωνται κατ' εὐθείαν στούς μητροπολίτες τῆς Μακεδονίας καί Θράκης καί ὄχι μέσω τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ κατάσταση αὐτή ἐνέτεινε τή διαμάχη Τριкуύπη - Ἰωακεῖμ, τόν ὁποῖο ἀθηναῖκοί κύκλοι οὔτε λίγο οὔτε πολύ κατηγοροῦσαν ὡς καταχραστή τοῦ δημοσίου χρήματος καί ὅπως ἦταν φυσικό ὀδήγησε σέ νέα ἐπιδείνωση τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Θρόνου.

Ἡ χειραφέτηση ἐπισκοπῶν νέων ἐπαρχιῶν τή διετία 1881-1882 ἀπετέλεσε ἄλλο σημεῖο τριβῆς τῶν δύο κέντρων ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ὁ Ἰωακεῖμ ζήτησε ἀπό τήν κυβέρνηση Κομινουδούρου (Αὐγ. 1881) τήν ἱκανοποίηση διοικητικῶν καί οἰκονομικῶν αἰτημάτων, ἐφ' ὅσον πολλές ἐπισκοπές καί πατριαρχικές μονές ὑπάγονταν πλέον στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μετά τήν προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας στό ἑλληνικό κράτος τό 1881, πού σήμαινε νέα ἀπώλεια ἐσόδων γιά τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Ἡ ἑλληνική κυβέρνηση ἀτέρριψε σχεδόν ὅλα τά αἰτήματα τοῦ Ἰωακεῖμ προβάλλοντας τή θέση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ὅτι τά ἐκκλησιαστικά πράγματα συμμεταβάλλοντα μέ τά πολιτικά, ὅτι θά σχηματιζόταν κράτος ἐν κράτει ἂν ἐκκλησιαστικά ἱδρύματα τοῦ Θρόνου παρέμεναν ὑπό τήν ἐξουσία του μετά τό 1881 μέ ἀπροσδιόριστες συνέπειες ὅπως, π.χ., ἡ ἐγκατάσταση ἀλλοφύλων σέ μονές τοῦ Θρόνου ἐντός τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας. Τελικῶς, καί παρὰ τή σθεναρή ἀντίδραση τοῦ Ἰωακεῖμ, στίς θέσεις τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως πού γιά μία ἀκόμη φορά ἐκπροσωποῦσε στή Βασιλεύουσα ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος, ἐπετεύχθη ἡ χειραφέτηση ἀπό τόν Θρόνο τῶν ἐπισκοπῶν τῶν ἐπαρχιῶν Ἡπείρου καί Θεσσαλίας. Χαρακτηριστική ἐπί τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ στάση τῆς Ἱ. Συνόδου τῶν Πατριαρχείων πού δέν ἀκολούθησε στή συντηρητικῇ πλευρῇ τῆς τόν Ἰωακεῖμ, ταχθεῖσα ὑπέρ τῶν Ἀθηνῶν (Μάιος 1882). Δυστυχῶς καί πάλιν τά πράγματα ἀνέδειξαν μία ἄλλη διάσταση τῶν δύο ἐθνικῶν κέντρων, ὅπου αὐτή τή φορά πρωταγωνιστής ἦταν ὁ Ἰωακεῖμ καί ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος πού θεωροῦσε ὅτι ὁ πρῶτος συνεδύαζε *νομιμοσύνην, κυβερνητικὴν δεξιότητα καί ἑλληνικὴν φιλοτιμίαν οὐ συνήθεις μετὰ πολλῆς κενοδοξίας, ἐπιδείξας καί μικροραδιουργίας*.

Ἀπό τά πλέον ἀκανθώδη ζητήματα πού ἀντιμετώπισε ὁ Ἰωακεῖμ κατὰ τήν πρώτη πατριαρχία του ἦταν τό Προνομακὸν Ζήτημα, τό ὁποῖο διαπραγματεύεται στό Δ' Κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του ὁ κ. Καρδαράς. Ἐδῶ ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τήν ἐπίσημη

άλληλογραφία Πύλης - Πατριαρχείου για τὰ σχολικά ζητήματα μέ ἀφορμή ἀπαγόρευση βιβλίων πού διδάσκονταν στὰ ἑλληνικά σχολεῖα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ὁποῖα, κατά τὴν Ὑψηλὴ Πύλη, περιείχαν ἐπιλήψεις φράσεις κατά τῆς ἰσλαμικῆς θρησκείας. Οὐσιαστικῶς ἡ Ὑ. Πύλη ἐπιθυμοῦσε νὰ θέσει ὑπὸ τὸν ἔλεγχό της τὰ γραικικά σχολεῖα καὶ κατά συνέπειαν περιορισμὸ τῶν περιφρήσεων προνομίων τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ Ίωακείμ ἀκολούθησε, καὶ στὴν περίπτωσι αὐτὴν, μετριοπαθεῖ στάσι ἔχοντας σταθερὴ τὴν ὑποστήριξι τοῦ πρέσβη στὴν Κωνσταντινούπολι Α. Κουντουριώτη, ἀλλὰ προκαλώντας καὶ τὴν μῆνιν συναδέλφων του, ὅπως τοῦ προξένου Σεργῶν Ν. Μπέτσου. Ἡ Πύλη φοβοῦνταν, ἐξάλλου, ὅτι τὰ ἑλληνικά σχολεῖα (καὶ ὄχι μόνον στὴ Μακεδονία) ἦσαν ἐπαναστατικὲς ἐστίες γιὰ τὴν ἀποτίναξι τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, ὑποψία πού συνδαύλιζε καὶ ἡ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία μέ καταγγελίες στὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές. Πάντως ὁ Ίωακείμ ἀγωνίσθηκε μέ κάθε μέσο γιὰ τὴ διατήρησι τῶν προνομίων ἔχοντας καὶ τὴ στήριξι τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, πού προκαλοῦσε τὶς ἀρνητικὰς ἀντιδράσεις τῆς Πύλης, ἡ ὁποία θεωροῦσε ὅτι τὸ προνομακὸ ζήτημα ἦταν πλέον «ἑλληνικόν» καὶ ὄχι θρησκευτικόν. Ὁ κ. Καρδαράς ἔχει ἐδῶ τὴν εὐκαιρία νὰ παραθέσι καὶ τὶς ἀπόψεις τῶν Μ. Δυνάμεων ἐναντι τοῦ προνομακοῦ ζητήματος ἐν μέσῳ κνεκῶνος ἀλληλοσυγχρονομένων θέσεων καὶ συμφερόντων, πολιτικῶν, οἰκονομικῶν, ἐκκλησιαστικῶν. Τὸ προνομακὸ ζήτημα, οἱ ἐσωτερικὲς ἐριδες, οἱ παρεμβάσεις τῶν Ἀθηνῶν στὰ ἐσωτερικά τοῦ Πατριαρχείου, ἡ ἀδιαφορία τῶν Μ. Δυνάμεων στὴν ἐπιχειροῦμενη ἀφαίρεσι τῶν προνομίων καὶ ἄλλοι λόγοι ὁδήγησαν τελικῶς τὸν Ίωακείμ σὲ παραίτησι (30 Μαρτίου 1884), ἀφοῦ προηγουμένως δέχθηκε καὶ τὴν ἀρνητικὴ κριτικὴ κύκλων τῆς ὁμογένειας πού ἐξέφραζαν οἱ ἐφημερίδες «Νεολόγος» καὶ «Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ».

Σήμερα, πάντως, καὶ ἐν ὧσι ὅλων αὐτῶν ὁ μελετητὴς τῆς ἐποχῆς μπορεῖ νὰ συνδυάσι τὴν ἐρευνα τοῦ κ. Καρδαρά μέ τὸ βιβλίον τῆς κ. Σιδηρ. Ζιγώγου-Καραστεργίου, *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἡ Ὄθωμανικὴ Διοίκησι καὶ ἡ ἐκπαίδευσι τοῦ Γένους, Κείμενα - Πηγὲς 1830-1914*, ἐκδ. Κυριακίδη, ὅπου κεφάλαιον εἰδικὸ γιὰ τὸ Προνομακὸ ζήτημα.

Περὶ τὸ, τέλος, νὰ ἐξαρθεῖ ἡ γενναία αὐτὴ συμβολὴ τοῦ νέου ἐρευνητοῦ κ. Χρ. Δ. Καρδαρά πού μᾶς ἔδωσε τὸν πολιτικὸ ἄνδρα Ίωακείμ τὸν Γ΄ ἀντιπαλαιόντα ἐν μέσῳ δυσκολιῶν τὴν περίοδο 1878-1884. Ἐνα βιβλίον χρήσιμο, πρωτότυπον, στηριζόμενον σὲ ἀρχειακὰς πηγὰς, γραμμένο μέ ἀντικειμενικότητα καὶ σαφήνεια.

Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρηστὸς Δ. Καρδαράς, *Ίωακείμ Γ΄ - Χαρ. Τρικούπης, Ή ἀντίπαράθεσι. Ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτον ἀλληλογραφίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου (1878-1884)*, ἐκδ. Τροχαλία, Ἀθήνα 1998, σσ. 308.

Ὁ κ. Χρ. Δ. Καρδαράς, μετὰ τὴν ἔξοχον μελέτην τοῦ *Τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ὁ Ἀλύτρωτος Ἑλληνισμός*, ἐκδ. Ἐπικαιρότητα, Ἀθήνα 1996, τὴν ὁποία παρουσιάσαμε παραπάνω, συνέχισε στὴν ἴδια γραμμὴ τὰ ἐπόμενα ἔτη μέ τὴ δημοσίευσιν ἑκατὸν ἐπτὰ ἐγγράφων-ἐπιστολῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες τὶς ἐνενήντα δύο εἶχε συντάξει ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ίωακείμ Γ΄ καὶ ἀπηύθυνε στὸν Ἑλληνα πρέσβη στὴν Κωνσταντινούπολιν Ἀνδρέαν Κουντουριώτη, πού μεσολαβοῦσε μετὰ τοῦ Ίωακείμ καὶ τῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων. Ἀλλες ἐπιστολὲς του ἔχουν ἀποδέχτη τὸν πρωθυπουργὸ Χαρίλαο Τρικούπη, τὸν σουλτάνον Ἀβδούλ Χαμίτ Β΄, τὸν βεζίρη Σαῖτ πασά,